

Hərb və sülh arasında seçim

II MƏQALƏ

Azərbaycan: yeni geosiyasi əlaqələr

Qlobal əlaqələrin yeni formalarının meydana gəldiyinə əmin olan siyasi da-irələr bağlanan müqavilələrdə də bu pro-sesin əksini tapdığından bəhs edirlər. Yeni əlaqələr çeşidində pragmatiklik, mütəhər-riklik və situativliyi avarıca vurğulayırlar. Bu faktorların hər birinin özünəxas siyasi və geosiyasi anlamı vardır.

Praqmatiklik hər bir dövlətin və ya döv-lətlər qrupunun milli maraqlardan çıxışı edərək əməkdaşlığa istiqamətlənmiş fəaliy-yətini nəzərdə tutur. Bu zaman başqa döv-lətlərin milli maraqlarına qarşı çıxmamaq əsas şərtlərdən biri hesab olunur.

Mütəhərriklik sürətlə dəyişən global mühitə adaptasiyanı milli maraqlara uyğun reallaşdırmağa işarədir. Özlüyündə bu pro-ses çox mürəkkəbdir. Çoxlu sayda faktoru qarşılıqlı əlaqədə nəzərə almaq lazım gəlir. Bu anlamda mütəhərriklik həm də çevik diplomatiyanı ehtiva edir. Əgər diplomatik mütəhərriklik müxtəlif istiqamətlərdə eyni dərəcədə reaksiya vermək qabiliyyətini nəzərdə tutursa, çeviklik bu prosesin sürə-tinə (və ya reallaşma tezliyinə) aiddir.

Nəhayət, situativlik regiondan və konkr-et dövlətin identikliyindən asılı olaraq əhəmiyyətli sayılan sfera üzrə əməkdaşlığa aid müqavilələrin imzalanmasını nəzərdə tutur ki, bu da vəziyyətin dəyişməsi ilə yeni məzmununda sazişləri stimullaşdırır bilər. Si-tuativlik diplomatiyada kontekstə uyğun müsbət nəticəverici fəaliyyətlə bağlıdır. Hər bir əhəmiyyətli geosiyasi situasiyada uğura hesablanmış addımlar atılmalıdır. Lakin mövcud situasiya üçün tətbiq edilən fəaliyyət üsulları statikləşdirilməməli, yeni vəziyyətlərə uyğun yeniləşmə potensialı saxlanmalıdır. Eyni zamanda, situasiyalar bir-biri ilə milli maraqlar zəminində daxili bağlantılara malik olmalıdırlar.

Deməli, yeni geosiyasi əlaqələrin fə-l-səfəsində konkret məqsədyönlü müq-a-vilələr daha səmərəli hesab olunurlar.

Dövlətin gücü və güc balansı

Vurğulanan dinamika konseptual səviy-ədə 2 mühüm geosiyasi faktorun daha da aktuallaşması fonunda özünü göstərir. On-lardan biri “dövlətin gücü”, digəri isə “güc balansı şəbəkəsi” anlayışlarıdır. Azərbaycanın əməkdaşlıq və təhlükəsizliyin təmini üzərində sülhsevər dövlət identikliyi üçün bu iki anlayış ayrıca əhəmiyyət daşıyır. Çünki hər ikisi “infrastruktur diplomatiya-sı” adlanan fenomenin mühüm faktorları sırasındadırlar. Azərbaycanın orta güc kimi formalaşmasında bu parametrlərin rolu xü-susidir. Məsələnin bu aspekti üzərində da-yanacaq.

İnfrastruktur diplomatiyası

İndi bu anlayış analitiklər tərəfindən tez-tez işlədilir. Ümumi anlamı ölkənin xarici siyasətinin başlıca məqsədinin döv-lətin müxtəlif sferalar üzrə infrastruktur yaratması xəttiylə bağlılığından qaynaq-lanır. Müasir geosiyasətdə bu kontekstdə əsas olaraq Çin və Qərbin infrastruktur diplomatiya nümunəsindən danışılır. Çin üçün bu “Bir kəmə, bir yol” layihəsi, Qərb üçün isə “Quad”la (Quad - ABŞ, Yaponiya, Hindistan, Avstraliya “dördlüyü”) əlaqəli təhlil edilir. Lakin onlarla yanaşı, orta güc ranqında olan dövlətlərin də özünəməxsus infrastruktur diplomatiyası nümunələri mövcuddur. Azərbaycan bu məsələdə xü-susi diqqətə layiq təcrübəyə malik dövlət halına gəlmişdir. Bu bağlılıqda Prezident İlham Əliyevin “biz əsasən infrastruktur layihələrinə sərmayə yatırmışıq” fikri daha dərin qatlarda məna çalarlarına malik siyasi tezis təsiri bağışlayır.

2026-cı ilin yanvarında Davos Foru-munda suallara cavabı zamanı dövlət baş-çısı vurğulamışdır: “Azərbaycana gəldik-də, bir daha qeyd edirəm ki, bizim coğrafi mövqeyimiz çox əlverişlidir. Bundan əlavə, bu müasir infrastruktur yaradılmasına çoxlox investisiya yatırmışıq. İkincisi, qeyd etdiyiniz kimi, bizim nəsil çox gənkdir. Bizim əlavə və çox kreativ əmək ehtiyat-larımız var. Əlbəttə ki, biz təbii ehtiyatlarla – neft və qazla zənginik, bu da bizim üçün

enerji təhlükəsizliyi yaradır. Ona görə də bizim qonşu ölkələr və çox sayda tərəfdaş-larımızla münasibətlərimiz qarşılıqlı ma-raqlara əsaslanır”.

Deməli, infrastrukturun yaradılması birbaşa siyasi və diplomatik strateji məna-ya malikdir. Burada yeni infrastruktur şə-bəkəsinin formalaşdırılması əməkdaşlıq və qarşılıqlı faydalılıq əsasında milli təhlükə-sizliyi təmin edir.

Bu faktorlar dövlətin beynəlxalq miq-yasda fəaliyyətinə yeni fəlsəfi çalar qazan-dırır. Onu Azərbaycan Prezidenti aşağıdakı kimi ifadə etmişdir: “Bundan əlavə, biz bu və ya digər beynəlxalq qurumda təmsilçi-liyimizlə bağlı hər bir məsələyə pragmatik yanaşırıq. Bu, bizə nə verəcək? Əgər, bu, bizə daha çox iqtisadi stimül, biznes üçün daha çox imkanlar, daha çox sabitlik və daha çox təhlükəsizlik verəcəksə, əlbəttə ki, biz bunu nəzərə alırıq. Biz bir sıra bey-nəlxalq institutların üzvüyük”.

Bu fikirlərdə infrastruktur diplomati-yasının dövlətə verdiyi töhfələrin bir qis-mi ifadə edilmişdir. Onlardan görünür ki, müstəqil inkişaf əməkdaşlıq, qarşılıqlı fay-dalılıq, təhlükəsizlik, sabitlik və yeni əmək ehtiyatları faktorları ilə fərqli dinamika alır. Məsələ bununla məhdudlaşmır. Çünki inf-rastruktur diplomatiyası dövləti regionlara-rası və global miqyaslarda anlamları olan yeni səviyyəyə çıxarır. Bu miqyasın isə öz aparıcı faktorları mövcuddur.

Şəbəkələr balansı və güc

Praqmatik, mütəhərrik və situativ qlo-bal əlaqələr dövlətlərarası münasibətlərdə “bloklararası mübarizə” modelindən “şə-bəkələr balansı” nümunəsinə keçid imka-nı yaradır. İnfrastruktur diplomatiyası bu keçidin əsas mexanizmdir. Onun başlıca əlaməti gücün şəbəkə, tərəfdaşlıq və eti-barlılıq vasitəsilə formalaşması ilə əlaqə-lidir. Bununla dövlətlərarası münasibətlərin əənəvi ierarxiyasının “sərhədləri pozulur”. Meydana yeni formalar və münasi-bətlər qaydaları çıxır. Onlar öz növbəsində orta güclər arasında tərəfdaşlıq “xəritəsi”ni yeniləşdirir. O cümlədən, bir-biri ilə “ör-tüşən tərəfdaşlıq modelləri” formalaşır. Bu proseslərdə iştirak edən dövlətin gücü vurğulanan tendensiyaların orta proyeksiyası olaraq əmələ gəlir.

Mürəkkəb mənzərədir, lakin “şəbəkə-lərin balansı” anlayışı onu izah edə bilər. İnf-rastruktur fərqli regionlara aid olsalar da, onları birləşdirən orta geosiyasi və siyasi dəyər olmalıdır.

Məsələn, Azərbaycanın təşəbbüsü ilə Mərkəzi Asiyada, Cənubi Qafqazda, Yaxın Şərqdə və Avropada yaradılan infrastruk-turlar “nöqtəvi” xarakter daşıyırlar – on-ların hər biri digəri ilə “ana geosiyasi və əməkdaşlıq şərti” ilə bağlanırlar. Məsələ-nin də başlıca mahiyyəti bu məqamla bağ-lıdır.

Azərbaycan nümunəsində həmin şərt milli maraqlar, əməkdaşlıq, təhlükəsizlik, qarşılıqlı faydalılığın infrastrukturda ifa-də olunan substantiv (əyanlaşmış, konkr-et predmetik) və funksional aspektlərinin regionlararası miqyasda geosiyasi effekt verməsində ifadə olunur. Diplomatiyanın gücü bu məqamda özünü göstərir. Yəni infrastruktur şəbəkələri arasında geosiyasi müstəvidə daxili və dərin əlaqələrin prak-tiki fayda verməsini məhz diplomatiya tə-min edir.

Çünki bu prosesdə şəbəkələr balansı üçün “layiqli və əsaslı etimad” məsələsi ilk sıraya çıxır. İnfrastrukturun yaradıl-masında iştirak edən dövlətlər arasında tam əsaslı qarşılıqlı etimad və etibarlılıq mühiti formalaşsarsa, münasibətlər şəbəkə-sində sinerji əmələ gəlir. Sinerjinin əmələ gəlməsində şəbəkələrin balansı mühüm rol oynayır. Bununla davamlı sülh yaratmağa yetərli olan gücün formalaşmasının çox vacib bir aspekti aydınlaşır. Həmin aspekt çərçivəsində iki keyfiyyəti vurğulamaq la-zımdır.

Birincisi, dövlətin öz regionunda prak-tiki olaraq milli təhlükəsizliklə əməkdaş-lıq, tərəfdaşlıq və infrastruktur şəbəkəsini uyğunlaşdırmaq qabiliyyəti mütləq gərəkdir. Bunun praktiki nümunəsi Azərbaycan Prezidentinin aşağıdakı fikirlərində dolğun ifadə olunmuşdur. Dövlət başçısı demişdir: “Ölkə olaraq biz hər zaman diqqətimizi regional gündəliyimizə yönəldirik. Biz regi-

onda istədiyimizə nail ola bilmiriksə, qlobal məqsədlərdən söhbət gedə bilməz. Ancaq bu gün biz paralel şəkildə gedən Ermənis-tan-Azərbaycan və Ermənistan-Türkiyə yaxınlaşmasından bəhs edirik. Bu, mütləq paralel şəkildə və eyni vaxtda Türkiyə ilə Ermənistan və Azərbaycan ilə Ermənistan arasında diplomatik münasibətlərin qu-rulması ilə nəticələənəcək. Bununla da biz geniş coğrafi ərazidə, Avrasiyanın bir his-səsində bağlantı, enerji təhlükəsizliyi, sülh və sabitlik baxımından olduqca əhəmiyyət-li addım atırıq. Bu, uzun illər davam edən müharibələrin əməkdaşlığa və tərəfdaşlığa çevrilməsinin nümunəsidir”.

Regional miqyasda infrastrukturun ya-radılması enerji təhlükəsizliyini, sülhü və sabitliyi təmin etməyə yönəldilmişdir ki, bir tərəfdən regional əməkdaşlıq və tərəf-daşlığa, digər tərəfdən isə Cənubi Qafqazı geosiyasi aspektdə bütövlükdə Avrasiyanın bir hissəsinə çevirməyə töhfədir. İnfra-strukturun substantiv gerçəklik kimi geosi-yasi funksionallıq kəsb etməsi nümunəsi bundan ibarətdir.

İkincisi, dövlətin həmin sinerjini da-vamlı olaraq formalaşdırmaq üçün kifayət qədər təbii potensialı olmalıdır. Azərbaycan üçün bu funksiyayı yerinə yetirən faktoru ölkə rəhbəri dəqiq ifadə etmişdir: “Yenə də nə Cənubi Qafqazda, nə Orta Asiyada, nə yaxın qonşuluqda bizim qədər sərbəst enerji gücü ola biləcək ikinci ölkə yoxdur. Çünki bəzi ölkələr elektrik çevirmək üçün xaricdən təbii qaz alır, bəzi ölkələr xaric-dən elektrik enerjisi alır, çünki özləri üçün çatmır. Biz isə həm enerji satırıq, həm ixrac edirik - həm qaz, həm neft, həm nəft məh-sulları, həm neft-kimya məhsulları, həm də əsas xammal olan təbii qaz gübrələri. Yəni bizdə bütün sıkl tam formalaşmış: həm daxili istehlak, həm ixrac”.

Aydınldır ki, dövlətin müasir anlamda real birləşdirici və sülhyaradıcı gücünün baza faktoru və ya stimolverici parametri olmalıdır. Çünki sülhyaradıcı və birləşdiri-ci güc olmaq birdəfəlik aksiya deyildir. O, davamlı və həmişə təsirli olmalıdır. Azər-baycan üçün bu rolu ifadə edən əsas faktor sərbəst enerji gücüdür. Bu elə bir gücdür ki, yalnız ölkənin daxili potensialına aiddir və bu keyfiyyətdə həm substantiv, həm də funksional aktuallaşma özəlliyinə malikdir. Azərbaycan Prezidentinin gətirdiyi faktlar fonunda bir müqayisə aparaq.

Mərkəzi Asiya və Cənubi Qafqazda Azərbaycandan başqa özünəyətərli ener-jii imkanlarına malik ikinci dövlət yoxdur. Azərbaycan həm karbohidratlarla özünü təmin edir, həm də elektrik enerjisi ilə. Bunlarla yanaşı, günəş və külək enerjisi imkanlarına da malikdir. Buradan belə nəti-cə alınır ki, Azərbaycanda enerji təminatı o dərəcədə “sərbəstdir” ki, özünü tam təmin edə bilər. Eyni zamanda, Azərbaycan enerji növlərinin kompleks potensial gücündən istifadə edərək enerji ixracını da həyata keçirir. Bu iki aspektin cəmi Azərbaycanda sərbəst enerji gücünün kifayət qədər böyük olduğunu göstərir.

Sərbəst enerji gücünün sistemli və davamlı olaraq geosiyasi əməkdaşlıqda səmərə verməsi üçün uyğun infrastruktur yaradılmalıdır. Ölkə rəhbərliyi həm bu in-frastrukturunu yaradır, həm də onu geosiyasi əməkdaşlıq kontekstində funksionallaşdırır.

Beləliklə, Azərbaycanın sülhsevər döv-lət identikliyinə təməlində orta güc kimi özəllikləri dayanır. Bu, dövlətin davamlı və dayanıqlı sülhsevər xarici siyasət yeritmə-sinə geniş imkanlar yaradır.

Azərbaycan dövlət olaraq sülhsevər mahiyyətlidir. Bu, bütövlükdə Avrasiyada yeni nümunədir. Artıq ekspertlər də bu faktı vurğulayırlar. Rumıniyalı ekspert T.Marin Azərbaycanın xarici siyasətinin böyük gü-clər arasında uğurla manevr etmək imkanı yaratdığını deyir. Bununla rəsmi Bakı regi-onal və global proseslərdə etibarlı tərəfdaş kimi nüfuz sahibidir. O cümlədən, indi ay-dındır ki, Azərbaycan Orta Dəhliz vasitəsi ilə Asiya ilə Avropa arasında ən etibarlı ölkə olaraq qəbul edilir. Bu fikrin arxasın-da məhz Azərbaycan Prezidentinin uğurla şəbəkələr balansını yaratmaq məharətinə malik olması gerçəkliyi dayanır.

Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfə elmləri doktoru